

EGY ELMULASZTOTT VÁROSTROM TANULSÁGAI (Az aradi vár „ostroma” 1849 januárjában)

1849 január végén a Délvidékről felvonuló bánsági hadosztály Damjanich János tábornok parancsnoksága alatt Arad alá érkezett. Az osztrák kézen lévő várat ekkor Gaál Miklós tábornok vezetésével egy kb. 6000 fős magyar sereg ostromolta.

Gaál az Országos Honvédelmi Bizottmánynak január közepén írt jelentéseiben arról számolt be, „miszerint az ostrom-munkálatok annyira előhaladtak már, hogy elegendő rohamcsapattal a vár okvetlenül elesik”.¹ Jelentései nyomán az OHB arra utasította a Délvidékről felvonuló Damjanichot, hogy fölfelé való menetelésében – melynek célja a Tisza középső folyása volt, ahová a katasztrofális hadihelyzet miatt a kormány elrendelte a különböző hadszíntereken működő csapatok összevonását – ejtse útba Aradot, segítsen a várat elfoglalni, s onnan siessen majd kijelölt helyére.

Gaál nemcsak a kormánynak írta bizakodó hangú jelentéseit, de Damjanichot is többször megkereste levélben, s arról tájékoztatta, hogy mire Arad vára alá érkezik, az erődítmény „ostromkész” állapotban lesz, egyben türelmetlenül sürgette, hogy minél gyorsabban csatlakozzék ostromseregéhez.

Damjanich közvetlenül megérkezése után megvizsgálta a várat, s a „szemlézet kiderítette, hogy az erős vár bevételére semmi, de semmi előkészület megtéve nincsen, sőt, hogy a várat ostromló nehézütegek lőszerai is teljesen fogyatéknak vannak. Damjanich erősen kifejezte e dolog fölött megbotránkozását, leplezetlen jelentést tett a kormánynak, s pár napi veszteglés után fölkerekedett rendeltetési helye felé Battonyára.”²

Damjanich segédtisztjének az eseményekről adott rövid, tömör összefoglalója csak sejtetni enged, hogy a honvédsereg két tábornoka között komoly nézeteltérésre került sor. Damjanich ugyanis – Asserman szerint – joggal kérte számon tábornok társán a vár ostromának elégtelenségét, főképp miután többször is sürgette őt a mielőbbi Arad alá vonulásra. Ám mielőtt egyértelműen Gaált tennék felelőssé a várostrom elhanyagolásáért – s szembesülnék „párbajuk” dokumentumaival –, röviden tekintsük át, hogy milyen lehetőségei voltak az ostrom előkészítésére, s milyen feladatokkal bízta meg az OHB 1849 januárjában.

¹ Vendrei (Aschermann) Ferenc visszaemlékezése. Közli: Aradi vértanúk albuma. Szerk.: VARGA OTTÓ. Bp. 1892. (a továbbiakban: Aradi vértanúk) 70.

² Aradi vértanúk 70–71.

Az aradi vár parancsnoka Berger cs. kir. altábornagy az 1848. október 3-i királyi leirat vétele után – melyben V. Ferdinánd az országgyűlést feloszlatta, az országot haditörvények alá helyezte és Jellacic horvát bánt teljhatalmú királyi biztossá nevezte ki – felszólította a városi hatóságot, hogy térjenek vissza a király iránti engedelmességre, a megyében azonnali hatállyal fejezzék be az újonccsillítást és a városban állomásozó mozgó nemzetőrséget küldjék el, majd mivel a hatóság nem teljesítette követségait, október 7-én hajnalban és délben közel egy óráig ágyúztatta a várost.³ Ezt követően Máriássy János őrnagy – aki a tiszántúli mozgó önkéntes nemzetőrsereg parancsnokaként tartózkodott Aradon – arra kérte a kormány elnökét, hogy az aradi polgárok gyámolítására maradjon állomáshelyén, ami természetesen azt jelentette, hogy a vár őrsége és a város között nyíltan beállt a hadiállapot.⁴ Máriássy ereje arra nem volt elegendő, hogy elkezdhesse a vár ostromát, ezért célja az volt, hogy az erősítést jelentő zászlóalj és tüzérség megérkezéséig elzárja az erődítményt a külvilágtól, megakadályozza, hogy a környező falvakból élelmiszert, Temesvárról pedig lőszerutánpótlást szállíthassanak oda.

1848 december közepén az ostromműveletek vezetését Gaál Miklós ezredes vette át. Máriássy ugyanis nem tudta megnyerni sem a katonák, sem a polgári lakosság bizalmát, s a december 4-i sikertelen éjszakai várostrom valamint a december 14-i újaradi vesztes csata után helyzete tarthatatlanná vált, „Máriássy parancsnokságát már megelégtették. Panasz panaszra ment a kormányhoz, s ez végre is elhatározta, hogy Máriássyt elmozdítja.”⁵ Gaál december 21-én az OHB-hoz írt jelentésében számolt be a parancsnokság átvételéről, valamint arról, hogy „itt több, az ostromhoz szükséges eszközök hiányzanak.” Hogy feladatát „kellő eréllyel” és hatékonysággal végezhesse, sürgősen ágyúkat, tüzéreket, „1 zászlóalj, legalább egy osztály rendes, kitanult gyalogságot; 2 zászlóalj honvédet; 1 osztály rendes, kiképzett huszárt; 2500–3000-ig való fehér fecskefarkú gyalogsági kabátot s szintén annyi kék gyalog nadrágot” kért táborába küldeni.⁶ Január 7-én újra központi segítséget igényelt: ezúttal nagyobb összegű pénz utalványozását sürgette, hogy huszársága és tüzérsége részére lovakat vásárolhasson.⁷

Az új ostromsereg-parancsnok azonban nemcsak a kormánytól várta csapatai erősítését, hanem helyben, a mozgó nemzetőrség szervezésével és lehetőség szerinti felfegyverzésével is foglalkozott. Erélyes segítőtársra talált e munkájában Boczkó Dániel Arad megyei kormánybiztos személyében, aki nagy reményeket fűzött Gaál működéséhez. Szinte még meg sem száradt a tinta Gaál parancsnoki kinevezésén, s alig vette át az ostromsereg felett a vezényletet, Boczkó már január 1-i – üdvösköztető –

³ Máriássy János – A magyar minisztérium elnökének 1848. október 9-én. Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) H. 2. Kossuth-Polizei-Akten. 199. sz. Vukovics Sebő – Hadügyminiszternek 1848. október 11-én. OL H. 2. Kossuth-Polizei-Akten. 200. sz.

⁴ Lásd Máriássy-nak a 3. sz. jegyzetben említett jelentését.

⁵ Aradvár és Aradváros ostroma 1848–49-ben. Galsai Kovách Ernő 1848/49-iki honvéd őrnagy naplója. Az előszót írta: DR. MÁRKI SÁNDOR. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: JUHÁSZ FERENC. Aradon 1911. (a továbbiakban: GALSAI) 20.

⁶ OL H. 75. Hadügyminisztériumi általános iratok. 1848:12593. sz.

⁷ OL H. 75. 1849:913. sz.

jelentésében felsőfokon áradozott róla Kossuthnak: „Gaál Miklós tábornok, akarom mondani ezredes, már egészséges, kint jár, s a posztokat gyakran maga is megvizsgálja; tapasztalt, tudományos ember, kötelességét érti. Képességére, korára nézve a tábornokságot valóban megérdemelné. Máriássynak szerencsétlen parancsnoksága idejében ha ezen ember vezérlette volna az aradi hadsereget, az aradi és temesvári vár rég kezünkbe lett volna.”⁸ Természetes tehát, hogy a mozgó nemzetőrség kiállításában nagy buzgalommal segítette az új parancsnokot, bár a megyében nem sok sikert jósolt e nemzetőri szervezetnek, mert a megye „lakossága csaknem egészen oláhságból áll”. Becslése szerint 4–500 gyalogos, és 120–150 lovas nemzetőrt tudnak talán kiállítani.⁹ A megyei és városi nemzetőrség főparancsnokának január 9-én kelt jelentése megerősítette Boczkó várakozását, amennyiben Gáll László alezredes arról számolt be, hogy addig egy 220 fős gyalog- és egy 60 fős lovassapatot sikerült megalakítaniuk, ráadásul a gyalogságot kellően fel is fegyverezték.¹⁰

Kossuth elismerően nyugtázta Gaál erélyes intézkedéseit, de segélykérő leveleire csak visszafogott ígéretekkel válaszolhatott. Január 3-án pl. tudatta vele, hogy mintegy 2500 emberre való ruhát küldetett táborába, valamint azt, hogy az „ágyúk s muníció iránt történtek intézkedések, ne csodálkozzék rajta ezredes úr, ha jelen körülmények között ez nem történhetik oly gyorsan, mint kívánnók”.¹¹ A várostrom szisztematikus előkészítése mellett azonban mással is megbízta az OHB elnöke Gaált. Az ország „új fővárosának”, Debrecennek féltése annyira lekötötte Kossuth figyelmét, hogy az aradi ostromsereget is e célnak – ti. Debrecen megvédésének – akarta alárendelni. Január 7-i levelében még csak mint lehetőséget vetette fel ugyan, hogy Bem erdélyi sikerei ellenére félő Debrecennek Erdély felőli megtámadása, „de ha Ön azon mozgó Colonnal, melyet az erdélyi passzus biztosítására destinált, a Maros völgyén benyomulhatna s Bemnek Tordán álló seregrészével combinatív Puchnert elzárhatná addig, míg Bem a székelyekkel egyesülve Szeben felé nyomulna, egyesült erővel Erdélyt biztosíthatnák”. Kihangsúlyozza ugyan, hogy ez nem parancs, „de ha ezredes úr hazafiúi indulata szerint ezt jónak találná, ne is tegyen kérdést, hanem cselekedjék”.¹² Két nappal később, január 9-én kelt levelében azonban a döntést már nem bízta Gaálra, hanem egyértelmű utasításokkal látta el a tábornoki kinevezés előtt álló parancsnokot.¹³ Elrendelte, hogy használható aradi csapataiból és a Bánságból nyert segéderőkből alakítson két 4–5000 fős dandárt (mint már említettük, Gaál ostromserege január közepén kb. 6000! főt számlált), s ezeket „mint megfigyelő hadtestet a Nagyváraddal való összeköttetés fenntartására Zaránd megyében a Körös völgyében alkalmazza”. Feladatát a következőképpen határozta meg Kossuth: „Bem és Ön fedezzék Nagyvá-

⁸ OL H. 2. Kossuth-Polizei-Akten. 566. sz.

⁹ Uo.

¹⁰ A jelentést Gáll László Boczkónak írta, aki január 10-én továbbította azt az OHB-nak. OL H. 75. 1849:730. sz.

¹¹ Kossuth Lajos Összes Munkái XIV. köt. S.a.r. BARTA ISTVÁN. Bp. 1953. (a továbbiakban: KLÖM XIV) 26.

¹² Vasárnapi Ujság 1899. évf. 459.

¹³ „... pár nap alatt szerencsém leszen tábornoki ranggal oly tért kapcsolni össze, mely lelkes tehetségeinek megfelel.” – írta fentebb már idézett január 7-i levelében Kossuth Gaálnak.

radot és Debrecen, s szerezzék vissza biztosan Erdélyt, amint ez megvan, s ezáltal tiszai vonalunk biztosítása kiegészítve, akkor Ön velem közlött másik tervével leend megbízva. Most méltóztassék jól megérteni: a bánsági hadsereg Damjanich alatt jó Aradhoz, onnan a körülményekhez képest a tiszai vonalon Perczel-Répásyval egyesülendő. A bácsi hadsereg Pétervárad ellátása után jó Szegedre, onnan hasonlóképp a tiszai hadsereggel egyesülendő. Ön pedig ezúttal Nagyváradot, Debrecen fedezi, s Erdély meghódítását segíti. Ez a legfontosabb feladat”.¹⁴

Gaál Miklós tehát ahelyett, hogy minden figyelmét és energiáját a várostrom előkészítésének szentelhette volna, január 10-e körül kénytelen mással, a kormány és az országgyűlés új székhelyének fedezésével is foglalkozni, sőt Kossuth utasításában ez utóbbit jelölte meg elsődleges feladatául.

Arad vára ezzel szemben kitartóan védte magát, s mivel Gaálnak az erődítmény körülzárására sem volt elegendő ereje, Temesvárról időről időre sikerült a várba jutatni az élelmiszer- és lőszerutánpótlást. A vár parancsnoka, Berger cs. kir. altábornagy január 3-i levelében megszakított minden kapcsolatot a magyar hadügyminisztériummal, s értesítette Gaált is, hogy a magyar hatóságoktól semmilyen levelet vagy rendeletet ne továbbítson a várba, mert azokat olvasatlanul visszaküldi.¹⁵ Vízkereszt napján a várórség letette a hűségüket „a fiatal, 18 éves alkotmányos császárnak, I. Ferenc Józsefnek”.¹⁶

Január közepén már új utasításokkal látta el az OHB elnöke a frissen kinevezett tábornokot. Debrecen védelme helyett ismét Arad mielőbbi bevételét tűzte ki feladatául. „Tábornok úr kimondhatatlan fontos szolgálatot tenne a hazának, ha Arad várát rögtön bevehetné. De rögtön kellene történni, mert félck, ha Bem nagyon szorítandja Puchner-t és Gedeont, ez a Maros völgyére veti magát” – hangsúlyozta január 15-i levelében. E levelében tudatta vele azt is, hogy Damjanich – a hozzáküldött utasítás szerint – hadosztályával Arad felé vonul, hogy segítségére legyen a vár bevételénél, s arra bízta, „írjon hát tábornok úr Damjanichnak, és sürgesse, hogy siettesse útját, talán hogy Arad bevételénél erejével ő is hasznosan közredolgozhassék”. A kért anyagi segítségre vonatkozóan azonban értésére adta, hogy sem pénzt, sem ruházatot, sem fegyvert a közeljövőben nem tud küldeni táborába.¹⁷

Gaál január 16-án két jelentésben számolt be az OHB-nak addig végzett munkája eredményeiről és további céljairól. Az első, 277 sz. alatt kelt levele kész haditervet tartalmaz az elkövetkező pár hétre. Visszautalva még Erdély elfoglalásának fontosságára tudatja Kossuthal, hogy „egy 2500 gyalogosból, 150 lovasból és 5 lövegéből álló kis csapatot” bocsátott Bem rendelkezésére, de úgy véli – s Bem január 8-i hozzá írott levelében megerősítette ezen meggyőződését –, hogy a lengyel tábornok az ő komolyabb segítségnyújtása nélkül is megtisztítja Erdélyt az osztrák erőktől. A továb-

¹⁴ Vasárnapi Ujság 1899. évf. 460.

¹⁵ Gaál Berger levelét január 7-én továbbította a hadügyminisztériumba. OL H. 2. OHB:1849:537. sz.

¹⁶ Az aradi vár ostroma 1848 és 49-ben. P. FEISTRITZER RAYMUND naplója. A német eredetiből fordították: Dr. Kristyóry István és Szöllőssy Jenő. Kéziratban. Katona Tamás tulajdona. (a továbbiakban: FEISTRITZER) 1849. január 6-i bejegyzés.

¹⁷ Vasárnapi Ujság 1899. évf. 460.

biakban – nagy fantáziáról és önbizalomról téve tanuságot – a következőket javasolja és kéri az OHB-től:

„Nos, teljes meggyőződéssel ismételten azt javaslom, hogy mivel a kormánynak Erdély felől nincs félnivalója, és Arad és Temesvár bevétele most a legfontosabb, ezért adják parancsnokságom alá az összes bánáti haderőt, hogy azokkal lehetőség szerint ott, ahol akarom és gondolom, kombináltan operálhassak – ha eddig is a kezemben lett volna a parancsnokság, már meghódítottam volna Aradot!

Ha Damjanich tábornok nem akar parancsnokságom alatt szolgálni, úgy neki természetesen saját hadtestet kell biztosítani a Délvidéken, de ez már az erők szétforgácsolása, és nem segít semmit. (...) Adjanak tehát parancsot, hogy a bánátból az összes csapatot vonjam magamhoz, hogy Aradot és Temesvárt elfoglaljuk, s ha ez megtörtént, akkor itt hagyhatom Damjanichot, hogy a bánát többi részeit visszahódítsa. Én ezután Gyulafehérvárra vonulnék, s annak meghódítása után Pécsre és Zalaegerszegre venném utamat, hogy mindenütt egy legalább 25 000 fős sereget hozzak létre. Erdély meghódítása után Bem tábornok megkapná a fővezérséget Windisch-Grätz ellen, s a bánáti és erdélyi sereggel megerősödvé Bem tábornok zsenijével előlről, az én két hadtestemmel a hátában sikerülne őt legyőzni.”¹⁸

Ugyanaznap 278 sz. alatt kelt jelentésében megerősítette a csapatok koncentrálására vonatkozó kérését, hivatkozva egy elfogott osztrák rendeletre is, melyből egyértelműen kiderült, hogy „az ellenség a széttagolt kisebb osztagok egymásutáni megsemmisítését tűzé ki működési irányul, s maholnap megérhetjük, hogy a bánáti egész erő elosztottsága következtében széjjelveretett”.¹⁹

A megváltozott körülmények között mindenesetre nagy energiával látott hozzá az ostrom előkészítéséhez. Január 21-ig Margitay Gábor és Herr Ádám mérnökkari tisztek vezetésével a Maros-könyök jobb partján, a várral szemközt elkészítettek 15 ostromtelepet, melyekben összesen 63 ostromágyút és bombamozsarat állítottak fel, s melyeket oly biztonságos védősáncokkal láttak el, hogy az óaradi úrhölgyek – ha éppen kedvük támadt rá – veszély nélkül meglátogathatták azokat még lövetésük alkalmával is.²⁰ A várostrom előkészítésével, a helyi erők mozgósításával párhuzamosan természetesen továbbra sem mondott le serege számottevő szaporításának igényéről. Ezirányú kéréseit Török Gábor, a tábor ellátási kormánybiztosa is többször támogatta Kossuthnál, felhívva az elnök figyelmét arra, hogy ha két-három zászlóaljjal megerősítenék Gaál táborát, „akkor az aradi vár kétségtelenül rövid idő alatt bevéve lesz”.²¹

¹⁸ OL H. 2. OHB 1849:723. sz. Mellette Bem január 8-i Gaálhoz frott levele, és Gaál január 12-én kelt válasza.

¹⁹ OL H. 2. OHB 1849:638. sz.

²⁰ Aradi vésznapok. MARGITAY GÁBOR 1848–49. honvédmérnökkari őrnagy emlékiratai. S.a.r. és kiadta: NAGY IZSÓ. Bp. 1890. (a továbbiakban: MARGITAY) 36. Margitay egyébként csak századosi rangban szolgált 1848/49-ben, mert őrnagyi kinevezését a hadügyminisztérium nem erősítette meg.

²¹ Török Gábor – OHB 1849. január 17-én. OL H. 75. 1849:867. sz.

Kossuth ezen jelentésekből inkább a várható gyors sikerre, nem pedig a segélykérésekre reagált.²² Január 22-én még csak lelkesen buzdította Gaál Miklóst: „Csak végezzen Araddal, s aztán válasszon tért lelkes munkásságának a haza további megmentésében.”²³ Három nappal később viszont már – Gaál nagy megnyugvására – tényleges erősítéseket helyezett kilátásba: „Damjanich parancsot kapand a hadügyminisztériumtól egypár zászlóaljat tábornok úrnak erősítésére hagyva nyomulni fel Gyula felé.” Ugyanezen levelében válaszolt Kossuth Gaálnak azon dédelgetett tervére is, hogy a bánsági hadosztályt teljes létszámban helyezzék az ő parancsnoksága alá. Mivel nyilvánvaló volt, hogy ez az intézkedés sértette volna Damjanichot, mint idősebb tábornokot, akinek „érdemei olyanok, miszerint bizonyosan meg nem érdemlené azt, hogy az ő keze alatt lévő sereg tőle elvétesse, s ő a parancsnokságból elmozdítassék”, másrészt ez ellentmondott volna a kormány által elhatározott seregösszpontosítási tervnek is, az elnök válasza csak elutasító lehetett. „Azért csak Aradot, Aradot tábornok úr! ez az első lépés.” – hangsúlyozta Kossuth kívánságát levele végén.²⁴

A hosszú előkészületek után január 24-én reggel végre megdördültek az ostromágyúk. „Szerencsém nagyon jelenteni, hogy e mai napon, vagyis január 24-én az aradi vár ágyúztatása megkezdett. Reggeli 6 1/2 órától délig, s délután ismét folytatték 16 battériából 45 ágyúból. A vár sáncain az ellenség által készített torlaszok nagyobbbrészt széthányattak. Némely ágyú is demontírozattak.” – jelentette Debrecenbe Boczkó kormánybiztos du. 4 órakor.²⁵ A várra zúduló lövedékmennyiség meglepte a védőket, hiszen eddig csak elszórtan, egy-két ágyúból tüzeltek az ostromlók, most pedig egyszerre 45-ből szórták rájuk a golyót és a bombát. A várbeli tüzerek nem is tudták csak 1/2 10-ig viszonzni az ágyútüzet, ekkor kénytelenek voltak lövegeiket bevonni a vár falairól. Feistritzter Raymund ferences szerzetes döbbszent szármolt be naplójában az ágyúzás eredményéről: eszerint templomukat több találat érte, könyvtárunk csaknem teljesen szétromboltatott, kolostorukban mindössze két szoba maradt sértetlen.²⁶ A vár lövetése a következő napokban hasonló intenzitással folytatott, s Gaál csak Damjanich hadosztályának megérkezésére várt, hogy egy rohamot is végrehajtsa.

Damjanich január 24-én Perjámosról számolt be az OHB-nak (egy napi menet Aradtól) addig megtett útjáról. Jelezte, hogy hadosztályával 26-án fog megérkezni Aradra, de már aznap (azaz január 24-én) Újaradra bevonul két zászlóalja, 25-én pedig két huszárszázadot és 8 ágyút indít még oda. Válaszolva Kossuth január 19-i tanácsaira közölte azt is, hogy kivonulása megkezdésekor „kezeseket” akart ugyan magával vinni, „de a német s magyar lakosai Becskereknek rimánkodva kértek, hogy azt ne tegyem; mert csak veszélyt hoz fejökre; kérésöknek tehát engedtem, annyival is inkább, minthogy ezen tény a rácok ingerültségét csakugyan nevelte volna, s talán jó is volt, mert még eddig a hírek bosszúszüleményeket nem hallatnak”. Jelentette tovább-

²² „Gaál Aradot alkalmasint már ostromolja, pár nap alatt már reményli bevehetni.” – írta Szemere Bertalannak január 19-én. KLÓM XIV 164.

²³ Vasárnapi Ujság 1899. évf. 461.

²⁴ Kossuth Lajos – Gaál Miklós 1849. január 25-én. Vasárnapi Ujság 1899. évf. 461.

²⁵ OL H. 2. OHB 1849:1137. sz.

²⁶ FEISTRITZER január 24-i naplóbejegyzése.

bá, hogy a Délvidékről „a jó szellemű” lakosok tömegesen vonultak el hadosztályának védelme alatt, „s ezen kivándorlás utunkban napról-napra ismétlődik”.²⁷

A bánági hadosztály érkezésének híre új reményekre, ugyanakkor új tervek követségére sarkallta Gaál Miklóst és Boczkó kormánybiztost. Boczkó – csatlakozva Gaál korábbi kéréseihez – szükségesnek tartotta, hogy Damjanich megérkezése után hadosztályát osszák két részre: egyik felével Damjanich továbbvonulhat – Arad bevétel után, ami 3–4 nap, de legfeljebb egy hét alatt megtörténik – Debrecen felé, míg a másik felét az ostromsereghez csatolva, ezzel sürgősen el kell kezdeni Temesvár ostromát, ami ezek után „egy hét alatt ... biztosan hiszem kezünkbe kerül”. Arad és Temesvár visszavételét követően pedig a kormánynak és az országgyűlésnek (Pest-Buda visszafoglalásáig) Aradra kell költöznie, lévén ez a legbiztonságosabb hely.²⁸

Január 26-án az előzetes terveknek megfelelően Arad alá érkeztek Damjanich hadosztályának utolsó egységei is. Temesvár felé kiállították az előőrsöket, s „a falvak Temesvár fele utjáig megszállítottak honvédeink által”. A vár megrohanását másnapra tervezték.²⁹ Aznap este 6 órakor azonban megkezdtek a roham tüzérségi előkészítést, s 27-én reggel 6 óráig „a vár elleni ágyúzás ... lehet mondani szakadatlanul folytatott; legtöbb lövés történt gránátokkal ... aludni egész éjjel nem lehetett”.³⁰

27-én a biztató előkészületek dacára mégsem adtak jelt a roham megindítására. „Ma éjjel a Mindenható a mi kimondhatatlan szorult helyzetünkben megsegített; a jégzajlás teljes erejű volt, a vad Maros medréből kilépett, behatolt az ellenséges ütegállásokba úgy, hogy 1/2 10-kor az ellenséges ágyúk elhallgattak.” – jegyezte be naplójába január 27-én a már fentebb megismert ferences szerzetesünk.³¹

A következő napok feszült várakozással teltek el, mindenki a Maros jegének újbóli „megakadását” várta, mivel a zajló jég lehetetlenné tette a folyó áthidalását, és a vár körüli sáncrendszert is elöntő jeges áradat szinte tökéletes védelmet biztosított a védőknek. A táborban időközben megalapozatlan hírek terjedtek el, miszerint a várparancsnokot és családját háziőrizetben tartják, a térparancsnokot pedig főbelőtték, mivel a vár feladását sürgették.³²

A vár megrohanására tehát a felfokozott várakozás ellenére csak nem került sor, s pattanásig feszültek az idegek. Ebben a légkörben csapott össze Damjanich Gaál Miklóssal és Boczkóval, őket – elsősorban természetesen Gaált – téve felelősül a vár ostromának „céleránytalansága” és „szörnyű hanyag” folytatása miatt. Mielőtt azonban szembesülnénk a Gaál-Boczkó-Damjanich többszöri levélváltásában feszülő indulatokkal, röviden idézzünk Gaál önéletrészének idevonatkozó fejezetéből:

„Január 26-án érkezett Damjanich Aradra (...) A vár megrohanásának legkedvezőbb ideje már elmúlt, mert a befagyott Maros és az ugyancsak befagyott vizesárok a belső sáncárokfal megközelítését minden további nélkül lehetővé tették, de aztán

²⁷ OL H. 2. OHB 1849:1308. sz. Kossuth január 19-i rendeletét közli: KLÖM XIV 165–166.

²⁸ Boczkó Dániel – OHB 1849. január 24-én. OL H. 2. OHB 1849:1137. sz.

²⁹ Kornis Károly – Madarász László 1849. január 26-án. OL H. 95. 1848/49-i minisztériumi levéltár. Országos rendőri és postaosztály iratai. 4. dob. 2. kútfő 486 a. t.

³⁰ Kornis Károly – Madarász László 1849. január 27-én. OL H. 95. 4. dob. 2. kútfő 486 c. t.

³¹ FEISTRITZER január 27-i naplóbejegyzése.

³² Kornis Károly – Madarász László 1849. január 29-én. OL H. 95. 4. dob. 2. kútfő 486 b. t.

hirtelen beállt az olvadás. (...) A Maroson való átkelés több napra lehetetlenné vált, Gaál szidta Damjanichot lassúságáért, és mert a magyar hadügyminisztérium parancsát nem követi, és tudtára adta, hogy csakis ő, Damjanich az oka, hogy a várat még nem vették be. Damjanich felháborodva és nyersen az idősebb tábornokot akarta játszani, és parancsnokolni akarta Gaált, de ő nem akart ilyen személyekkel együtt szolgálni, és kérte elbocsátását. Damjanich végül elvonult”.³³

Ezek után nézzük a levélváltásokat. Első jelentésként Damjanich január 30-i, az OHB-hoz írt tudósítását közöljük:

1

„1245 sz.

Bánsági hadvezér

Az Országos Honvédelmi Bizottmánynak

Óaradon, 1849, január 30-án.

Debrecenbe

A helybéli várostrom seregparancsnoka, tábornok Gaál Miklós úr ma hozzám intézett levelében jelen állásáról lemondott. Erre nézve körülményes jelentésemet következőkben teszem meg:

Mint már tegnapi jelentésemben érintettem vala, ideérkezésem alkalmával igazán megütődve találám az ostrommunkálatok szörnyű hanyag folyamatát; szembetűnőleg lepett meg engemet azoknak teljességgeli céleránytalansága, s hogy így a föladatot az ostromsereg ki nem vívhassa, világosan átláttam.

Természetes, hogy ily környülmény fölött véghetetlen szorgalom lepett meg; tudni akartam, mi lesz ebből, mi a célja, mi a terve Gaál tábornok úrnak, de ebbéli felszólításom, hogy velem terveit közlené, nem vétetett figyelembe, sikertelen maradt.

Értesültem egyúttal, hogy a lőszerrek fogytán vannak, de a hasztalan ágyúzás folytatott; szükségesnek láttam tehát ezt megszüntetni, s további teendőkről gondoskodó, Gaál tábornok urat az egész törzstiszti karral meghívám tanácskozásra.

Ezen tanácskozásba Gaál tábornok úr a vár bevételének csak nehézségeit terjesztgeté elő, természetes, vagy 6 heti ostrommunkájából eredett könnyebbségeket elősorolni nem vala képes; általjában oly hiányosan, oly kikerülőleg nyilatkozott, hogy ezt egy ily szép s nagy föladattal a haza által megbízott zseni tiszt s tábornoktól éppen nem várhattam.

E nyilatkozatában a tábornok úr saját bebizonyítá, hogy eddigi munkálódása egészen hasztalan volt, hogy az ostromlás ily módja szerint a várat bevenni nem lehet, röviden, hogy 6 hetek óta kárnál egyebet nem tett, holott az tudva van, hogy az ostromlásnak műszerénti folytatásával sokkalta rövidebb idő alatt rést (Bresche) lehet lőni, melyre a rohamot többnyire sikerrel lehet eszközölni.

³³ Gyulai Gaál Miklós visszaemlékezése: Hadtörténeti Levéltár. Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc iratai. 57a/1. Gaál visszaemlékezéseit fogsága alatt német nyelven írta, melyet később felesége Balázs Sándor íróval magyarra fordítottatott és 1861-ben meg is jelentetett, de a korabeli sajtóíróság a példányokat elkobozta.

Én efelett igen meg voltam ütődve, de a tisztikar előtt bővebben Gaál tábornok úr ellen nyilatkozni nem akartam, hanem 4 szem közt, tényeit rosszálló, véleményemet őszintén megmondám a tábornok úrnak.

Érintenem kell itt még azt, hogy mióta ezen vár ostromlására nézve fensőbb rendeletknél fogva Gaál tábornok úrral értekezésbe állok, a tábornok úrnak állításai s nyilatkozatai folytonosan ellenkezők. Míelőtt még Becskereken valék annyi körülményektől nyakra-főre sürgetve, siettem elindulni, hogy az aradi ostromseregnek segedelmére érkeztek, ekkor a tábornok úr mint csak segéderőt követelt, s minden késedelemből eredhető kárért engemet akart felelősnek ismérni; menetem terhes volt, de a tábornok úrnak újabb fölszólítására még menet közben kocsikra ültettem két zászlóaljat, hogy sebesebben Aradra érkezzenek. Míelőtt ezek azonban Újaradon megérkeztek, a felette sürgetett erőnek felét Óaradra küldötte, mint szükségtelent.

Magam a hadsereg részeivel ideérkeztem; ekkor Gaál tábornok úr segédemtől azt kérdé, mért jöttem én ide sereggemmel? nincs szüksége ránk: tulajdon ostromsereget tehát elégségesnek ismérte. Most megint 5000 ember gyalog, s 1000 fő lovas erőfőlván táboromból itt tartani.

Megérkeztemkor személyesen erántam úgy nyilatkozott, hogy egypár nap alatt a vár elesik, hogy mennyiben volt e nyilatkozata alapos, azt a következesek megmutaták. Ily módon beszélt Gaál tábornok úr folytonosan.

Másképpen is seregében szolgálati hanyagság, féktelen rendetlenség, s ennek folytán a szilárd katonaság szellemű egyének közt oly elkedvetlenülés van, hogy nálam már fötiszték jelenének meg, melyek alábbi fokozatba át kívánnak seregembe lépni.

Mindenekfőlött megszűnt a fegyelem, annyira, hogy ez már a tisztikre is átharapódzott: tegnap Gaál tábornok úr segédje, 4. huszárezredbéli kapitány Nagy Ferenc oly illetlenül viselte magát előttem, hogy e folytám – s nyilvános engedetlensége mián, mellyel egy levelet elnökének visszavinni elbizott hangon megtagadott – őtet fogdába kéntelenfttettem küldeni.

A vár eránti őrség hiányosan s nem taktikai alapok szerént kezelteték, ez világos, mert dzsidások a várból Temesvárra s meg vissza járnak.

Az ostromlószerek elfogytak, a parancsnok úr ilyeket Debrecenből vár, de nem volt arra gondja, hogy itt közel vashámorok vannak, honnan 6 hetek óta már sok ezer golyókat kaphatott volna.

Mіндеzen körülmények engemet, kinek szívém csak a haza ügye fekszik, agasztólág leptek meg, s bizalmatlansággal töltöttek el.

Gaal tábornok úr azonban – lehet, már elől érintett erántai nyilatkozatom által felingerülve – tegnapi írásbéli értekezésünkben megtagadta erántam azt, mivel nékem, mint idősb tábornoknak s a bászági hadsereg vezérének tartozik, miért őtet a szabályok vonalára utasítottam. Eelőtt ma délelött parancsmokságáról lemondott.

Légyen a Honvédelmi Bizottmány meggyőződve, hogy Gaál tábornok úr e lemondása által a hazának legnagyobb szolgálatot tett, mert ő a várat csakugyan be nem vette volna, én ellenben jótállok arról, hogy oly embereket állítok az ostromsereg élére, melyek a legrövidebb idő alatt végrehajtandják azt, min Gaál tábornok úr 6 hetek óta láthatatlan siker nélkül munkálódik.

Gaál tábornok úr lemondására nézve tehát oly rendelést tettem, hogy alezredes Kiss Pál s őrnagy Boros Ignác urak kormánybiztos Boczkó Dániel úrnak jelenlétében holnap az ostromsereget s eszközöket rendesen átveendik.

Jól tudva, hogy Gaál tábornok úr e tárgyra nézve jelentést tenni sietett, nem mulaszthatom mégsem el ezt magam részéről is igaz öntudatom szerint megtenni, s csak azt kérem a Honvédelmi Bizottmánytól, hogy ha Gaál tábornok úrnak az ostromsereg parancsnokságát mégis visszaadni határozná, az ebbéli rendeletet nékem méltóztassék küldeni, hogy így a mostani parancsnok urak, amelyeknek szigorú parancsolatot adtam, hogy mostani állásokban csak tőlem fogadjanak el parancsokat, a vezénylet átadása végett tőlem, s ne talán Gaál tábornok úrtól kapják az utasítást.

Végre nem tartom feleslegesnek érinteni, hogy Gaál tábornok úrnak hadi irodája homályos szellemű s kétes karakterű egyénekkel van tele, mint szinte azt is, hogy ezen embernek több gyengeségei közé az is tartozik, hogy semmi tekintetben titkot tartani nem tud, hivatalos tényeiből társalgási közleményeket formál, s így nem csudálom, ha tervei Temesvárt is átaljában tudva vannak, mert szállása egy házban van, hol egy Bánhidy kisasszony is létez – melynek bátyja Gaál tábornok úr irodájában működik – s melynek egy leánytestvére Hammerstein dzsidástitiznek nője, ³⁴ s jelenleg Temesvárt van; így a tábornok úr s nője fecsegése által minden hírt elszárnyal. Sajnos, hogy egy ember, kit a hon nagy s érdekes föladattal bíz meg, ily gyengeségeknek játéka lehet. Mindaz, mit eddig idesoroltam különben csak rövid összeállítása ama hiányoknak, melyeket Gaál tábornok úr működéseiben észrevettem, de tetteinek merő következetlensége, ellenkező értelmű állításai, helytelen, ingadozó tervei s minden nyei ezen embert eszmehiányúnak mutatják. ³⁵

2

485 sz. ³⁶

Aradi hadvezér

Boczkó Dániel kormánybiztos úrnak

Kelt Újaradon, 1849. télhó 30-án.

Óaradon

Miután a veszedelmet, melybe szegény s árva hazánk bonyolult, a vezérek viszálykodása még nagyobbítja, én pedig a kormánynak tett kijelentésem szerint csak addig ígérkeztem szolgálni, míg azt haszonnal és sikerrel tehetem, annál fogva azon körülmény miatt, miszerint Damjanich tábornok úr ide mellékelte levele szerint engedtlenség vétkéért engem megró, s a további intézkedéseknek csupán maga általi megtételével fenyeget, nékem nem marad egyéb hátra, mint hivatalomról tüstént le-

³⁴ Bánhidy Antónia (1812–1869) és Bánhidy Johanna (1819–1891) kisasszonyokról van szó, ez utóbbinak volt férje Adolf von Hammerstein-Gesmod báró, aki ekkor a cs. kir. 2. ulánusezred főhadnagyaként szolgált.

³⁵ OL H. 2. OHB 1849:1245. sz.

³⁶ A következő nyolc irat másolatban – az utolsó Boczkó s. k. másolatában – az OL H. 2. OHB 1849:1513. sz. alatt található.

mondani, s az eddig általam vezényelt sereg felett a parancsnokságot Damjanich tábornok úrnak általadni, melyről Önt további haszonvétel végett ezennel van szerencsém tudósítani.

Gaál Miklós tábornok

3

1250
31/49.

A bánáti mozgó hadsereg-főparancsnokságtól

Teljhatalmú kormánybiztos Boczkó Dániel úrnak

Miután Gaál tábornok s várostromparancsnoka hozzám intézett levelében parancsnokságáról leköszönt, s e parancsnokság Kiss alezredes és Boros Ignác őrnagyra ruháztatik, ennél fogva Kormánybiztos Úr, mint e működések kormányilag megbízottja ezennel felkéretik, miszerint ma délután 4 órakor a parancsnokság átadásánál jelen lenni szíveskedjék.

Költ Óradon 1849. január 31-én.

Damjanich tábornok

4

Boczkó Dániel kormánybiztos
Damjanich tábornok úrnak

Tábornok Úrnak mai napon kelt s hozzám intézett levele által fel vagyok szólítva arra, hogy miután Gaál tábornok úr parancsnokságáról leköszönt, s e parancsnokság Tábornok Úr által Kiss alezredes és Boros Ignác őrnagy urakra ruháztatott, annak átadása jelenlétemben mai délután 4 órakor hajtassék végre.

Gaál Miklós tábornok hozzám tegnapi napon intézett leveléből sajnosan kellett értesülni, hogy parancsnokságróli lemondása nem szabad akaratjának kifolyása, hanem inkább hibás kifejezés elnézéséből eredett, s Tábornok Úr és öközötté fennforgott kisebbszerű, s hazánknak kivált jelen szomorú helyzetében figyelmet sem igen érdemlő, s így könnyen kiegyenlíthető kérdések félreértéséből merült kényszerítés következménye.

Esmérve Tábornok Úr hazafias érzelmét nem kétkedek, hogy a kiegyenlítésre segédkezeket fog nyújtani!

Hivatalos felszólításom tehát az, hogy tudtom, befolyásom és megegyezésem nélkül az érdeklött parancsnokságnak másokra leendő ruházása tárgyában legfeljebb 48 óra alatti kiegyenlítés eszközlése idejéig Tábornok Úr által semminemű intézkedés ne tétessék.

Egyedül azon esetbe, ha a kívánó kiegyenlítés nem sikerülne és Gaál tábornok úr a parancsnokságot tovább vinni semmi esetbe sem akarná, létszen szükség az Or-

szágos Honvédelmi Bizottmány további rendelkezéséig befolyással ideiglenes intézkedésre.

Arad, 1849. január 31.

Boczkó Dániel kormánybiztos

5

1252 sz.

Bánsági hadvezér

Kormánybiztos Boczkó Dániel Úrnak

Óaradon 1849. január hó 31-én.

Mai átiratán Kormánybiztos Úrnak igen csudálkozok, miután nézeteimet Ön előtt már őszinte nyilvánítottam. Én nem kértem véleményét Kormánybiztos Úrnak, mert katonai meggyőződése véleményem nem ismér, nem vártam én tehát válaszában szóbeli vitatkozást vagy véleménycserét, hanem egyenes nyilatkozatát, hogy az ostromló eszközök átadásához közbe akar-é járulni, mint a kormánytól a helybéli ostromseregnél teljes befolyással megbízott tisztviselő? s annyival inkább csudálom, hogy erre ily értelemben nem felelt.

Az sem kérdés itt, Kormánybiztos Úr, hogy megtörténhetik-é itt az átadás vagy nem? Gaál tábornok úr nálam lévő levele világosan mutatja, hogy ő a parancsnokságtól lemondott, s már ennek folytán át kell valakinek szabályaink szerint a kormányt venni. Különb ha le nem mondott volna is, én a körülményt hazám eránti buzgalamnál fogva olyannak ismérem, hogy a parancsnokság átvétele mindenesetre elkerülhetetlen lett volna. Kiegyenítésről szinte nem lehet itt szó, ez személyes s magány környüállásokba foghat helyet, de ott, hol a haza ügye forog fönn, ott megszünt minden mellétekintet, ott a szolgálat útján végig kell mennünk, s aki hibás, azt érje a fenyíték súlya.

Az átadás tehát mindenesetre meg fog történni, Önnek nyilatkozatánál fogva közbejövételét nem remélhetvén, ennél fogva Török Gábor kormánybiztos urat hívtam föl az átadásánál megjelenni, s azon esetben, ha ezen biztos úr sem akarna odajárulni, tisztekből fogok egy biztosságot összeállítani, melyek jelenlétében az átvételnek meg kell történni.

Az ebbéli irományokat különben másolatban a Honvédelmi Bizottmánynak mind felterjesztendem.

Damjanich tábornok

Bánsági hadvezér Damjanich Tábornok Úrnak

Tudósítom ezennel Tábornok Urat, hogy én tegnapi napon délutáni órákban Újaradon Gaál tábornok úr szállásán megjelenvén mint az ország kormányának Arad megyében s az aradi hadseregnél képviselője, valamint Gaál tábornok urat a kormány által reája ruházott parancsnokságnak átadásától, úgy annak átvételétől Tábornok Úr által befolyásom s megegyezésem nélkül megbízott Kiss alezredes urat hivatalosan eltiltottam, egyszersmind pedig Gaál tábornok úrnak kormánybiztosi hatalmamnál s kötelességemnél fogva szigorúan megparancsoltam, hogy Ő, mint önálló, s egyedül az ország kormányától függő hadvezér az aradi hadsereg főparancsnokságát továbbá is folytassa.

Ezen tegnapi napon délutáni órákban Kiss alezredes és Nagy Jenő őrnagy urak jelenlétekben adott parancsimat e mai napon ez órában Gaál tábornok úrhoz intézett, s másolatban idecsatolt levelém által írásban is megújítottam.

Ismétlem, hogy én Gaál tábornok urat az ország kormánya által nékie kiszabott hatáskörre, tehát az aradi hadsereg parancsnokságára nézve egyedül az ország kormányától, melyhez a hadügyminisztérium is tartozik, és az ország összes hadserege felett netalántán kinevezendő főhadvezértől függő, de minden más hozzá hasonló tábornokoktól független és önálló parancsnoknak tekintem, sőt mint ilyent jogaiban s hivatalos állásában minden sérelmek s megtámadás ellen védeni kötelességemnek ismérem.

Azon túlfeszített osztrák császári katonai rendszabályok, melyekre előttem szóval hivatkozni tetszett, itt nem alkalmazhatók, hogy tudniillik egy Corps-commandáns több s nagyobb rangú és hatalmú mint egy ostromsereg parancsnoka, s hogy egy tábornok a másiknak, ha ez csak egy-két nappal idősb tábornok is, alávetve vagyon. Gaál tábornok úr nemcsak ostromseregnek, hanem amennyiben nékie Temesvár vagy másfelül őt megtámadható ellenséges sereg ellen nyílt téren működni kelletik, mozgó hadsereg parancsnokának is tekintendő.

Az sem áll, hogy a kisebb sereg parancsnoka más, nagyobb sereg parancsnokának alávetve vagyon; egyik hadsereg hol fogy, hol szaporíttatik, a körülményekhez képest egyik seregrésze elvételik s máshoz csatoltatik; ezáltal a rend, hatalom örökös változásnak, zavarnak kitéve lenne, különben az következne, hogy miután Tábornok Úr felsőbb parancs következtében bánáti seregének egy részét – csaknem felét – Gaál tábornok úr parancsnoksága alá bocsájtani tartozik, Ő, mint azontúl nagyobb sereg parancsnoka, Tábornok Úr, mint majdan kisebb sereg parancsnoka felett hatalmat gyakorolhatna.

Őn, Tábornok Úr, a bánsági, Gaál Miklós úr pedig az aradi hadsereget vezérli. Mindegyik a maga körében saját seregére nézve egymástól független mindaddig, míglen hatásköre az ország kormánya által ki nem terjesztetik, vagy meg nem szoríttatik,

vagy míglen az ország kormánya által az összpontosított seregek felett valaki főparancsnoknak ki nem nevezetik.

Ha egyik a másiknak körébe önkénytesen belevegyül, zavart és rendbontást idéz elő, s ezáltal a hazának minden hazafisága mellett is nem jó szolgálatot tészen.

Ha Gaál tábornok úr az aradi hadvezérségről önként lemondott volna is, ez esetben sem illetné Önt, Tábornok Úr, a megüresült parancsnokságróli ideiglenes intézkedés, hanem inkább engemet, mint a kormánynak jelenlegi képviselőjét, én azonban nem mulasztottam volna el Tábornok Úrnak érzsbeni befolyását s részvételét kikérni.

De Gaál tábornok úr parancsimnak engedelmeskedve tegnapi napon a nevezett főtiszt urak jelenlétében kinyilatkoztatta, hogy ő az aradi hadsereg parancsnokságát közbevetésemre s egyenes rendeletemre igenis folytatni fogja.

Gaál tábornok úrhoz intézett s idecsatolt levelem másolatjából látható, hogy amennyiben Önnek általam méltányolt kívánsága nem teljesítettett, annak teljesítésére utasítottam, mely által Tábornok Úrnak elégtétel szerezeitett.

Arra való nézve kormánybiztosi hatalmamnál, kötelességemnél fogva ezennel hivatalosan intem, felszólítom Tábornok Urat, sőt szigorúan parancsolom, hogy Gaál tábornok urat az ország kormánya által reája bízott aradi hadsereg parancsnokságában s hivatalos működésében ne akadályoztassa, tiltván Önt minden hatalmaskodó, önkéntes lépések s intézetek tételétől, végrehajtásától.

Aradon, 1849. február 1-én.

Boczkó Dániel kormánybiztos

7

Kormánybiztos

Gaál Miklós Tábornok Úrnak az aradi hadsereg főparancsnokának

Tábornok Úrnak hozzám január hó 30-áról intézett leveléből megértvén, hogy Tábornok Úr az abban előadott okok és körülményeknél fogva kényszerítettett az aradi hadsereg-főparancsnokságróli lemondásra.

Arra való nézve kormánybiztosi hatalmamnál fogva valamint tegnap szóval, úgy jelenleg írásban is hivatalosan meghagyom s parancsolom Tábornok Úrnak, hogy az ország kormánya által reája bízott aradi hadsereg parancsnokságát továbbá is folytassa.

Én Tábornok Urat az aradi hadseregre nézve mint önálló s egyedül az ország kormányától függő parancsnoknak tekintem, senkinek másnak nem lévén joga Tábornok Urat hivataláróli lemondásra kényszeríteni s más parancsnokot helyébe rendelni.

Miután azonban az ország kormánya által Damjanich tábornok úrnak meghagyott, hogy bánsági seregének egy része az aradi hadsereghez csatoltassék, ennek célszerűbb végrehajtása s alkalmazása végett Tábornok Úr oda utasítottatik, hogy az aradi hadsereg létszámát Damjanich tábornok úrral annak rende szerint hivatalosan közölje, úgy szinte, hogy Tábornok Úr kötelességének mulasztásával s a kellő rend, fegyelem fenntartásának mellőzésével ne vádoltathassék, tudósítsa hivatalosan Dam-

janich tábornok urat és engem aziránt, miért tétetett őrizet alá Forsthuber, vagy mint magát jelenleg nevezi, Forstberg volt hadfogadói tiszt, miért tartatik már három he-tek óta fogságban kihallgatatlanul, megítéltetlenül.

8

1255 sz.

Bánsági hadvezér

Kormánybiztos Boczkó Dániel Úrnak

Aradon, 1849. február hó 1-én.

Mai 130. számú parancsoló hangú átiratát el nem ismérem s el nem fogadhatom. Gaál tábornok úr parancsnokságáról lemondott, hogy mi módon történt ez, azt vizsgálni nem Kormánybiztos Úr dolga, azért katonai eljárásunkba ne avassa Ön magát, mert ezeket nem ismeri, nem is ismerheti, hanem ha meghivatását erélyesen akarja követni, legyen inkább hathatós befolyással az adminisztratív tárgyak folyamatára, hogy ebben a folytonos akadályok elmellőztessenek. Hogy mi a katonai rend s illendőség? Mi az én kötelességem mint katona s hazafi? Azt én magam igen jól ismérem, s erre nézve Öntől tanácsot vagy oktatást annál kevésbé fogadhatok el, minthogy nem is hihetem, hogy Önt a kormány e tekintetbéli hatósággal felruházhatta volna.

Ennéfogva ezennel odanyilatkozom, hogy mindaddig, míg a kormánytól Gaál tábornok úr lemondása erányába a kormányhoz tett jelentésemre más rendelet nem érkezik, a parancsnokság Kiss alezredes úr kezeiben meghagyatik. S csak azon egy esetben változhatik meg ebbéli határozatom, ha Kormánybiztos Úr Gaál tábornok úr tetteiért kezeskedik, s ezt nékem magam igazolására frásba adja, mert én őszinte megvallom, hogy nevezett tábornok úr eránt, ki oly könnyen volt képes állásáról lemondani, további bizalommal nem lehetek.

Én hát elvárom, Kormánybiztos Úr, hogy vagy az elől érintett kezességi iratot megküldi, vagy pedig Gaál tábornok úrhoz intézett tiltakozási rendeletét rögtön visszaveszi, de egyáltalában intem Önt: óvakodjék továbbra minden katonai s e tárgybeli rendeleteimnek ellenszegülni, ha magát előre nem látott következményeknek ki nem akarja tenni.

Damjanich tábornok és hadvezér

Bánsági hadvezér Damjanich Tábornok Úrnak

Tábornok Úrnak e mai napról 1255. sz. alatti levelére rövideden válaszolok, hogy én sem Gaál tábornok úr tetteiért nem kezeskedek, sem pedig Damjanich és Gaál tábornok urakhoz intézett rendeleteimet vissza nem vonom.

Tettek lehetnek nyilvánosok, lehetnek titkosak. Gaál tábornok úrnak nyilvános tetteiből haza iránti ellenséges indulatot nem következtethetek, annál kevésbé honárulási bünt.

Titkos tettekről méglen fel nem fedeztetnek, csak az Isten ítélhet, ilyenekre nézve az ember színlég a legjobb barátban is csalatkozhatik. Elkövetett vagy elkövethető titkos tettekre nézve tehát kezeséget vállalni nem lehet.

Voltak és vagynak fájdalom polgári, vagynak katonai tisztviselők, kik külsőleg hazánk alkotmányos jogai iránt ragaszkodást színlének, belsőleg pedig titokban mint legaljasabb honárulók alacsony haszonlesés s magányérdekből szegény hazánkat eladják, elárulják.

Rendeleteimet vissza nem vonom, mert előre szoktam megfontolni, mit teszek. Hatóságom határán túl nem terjeszkedek.

Az ország kormánya tudomra adta Gaál tábornoknak aradi hadvezérré lett kinevezését. Hivatalos kötelességében állott őt hatósága jogaiban védeni.

A kormánytól legkisebb tudósítást sem vettem arról, hogy midőn Damjanich tábornok úr seregével Arad felé jövend s annak egy részét az aradi táborban hagyá, itt mulatásának rövid ideje alatt is az aradi hadsereg parancsnoksága is őt illesse.

Én mint kormánybiztos kötelességemet belátásom szerint teljesítettem, ha Tábornok az elébb ajánlott barátságos közbenvetésemet megvetve, hivatalos rendeleteimre nem ügyel, ez Tábornok Úr dolga.

Én rendeletemnek teljesítését tízezer főből álló sereg hadvezérének irányában erőhatalommal nem támogathatom, támogatni nem akarom. Én egyedül okokkal s morális erővel akarok győzni, mint képviselője hazánk kormányának, melynek minden hazafi engedelmességgel tartozik.

Kötelességem teljesítésének igaz érzetében ijesztés, fenyegetés reám hatással nem bír. Egyébiránt minden tisztviselő saját hivataloskodási tetteiért felelős.

Többé e tárgyra nézve Tábornok Úrral levelezést folytatni nem fogok, nem akarok.

Óarad, 1849. február 1-én.

Kormánybiztos
Boczkó Dániel"

A sajátos „párbaj” további mozzanatait s a kibékülés (feltéve ha volt kibékülés) feltételeit nem ismerjük. Damjanich következő általunk ismert jelentésében említést sem tett a Boczkóval történt nézeteltéréséről, helyette beszámolt az OHB-nak a Maroson való átkelés nehézségeiről, mely késleltette Arad alóli elvonulását. Jelentette,

hogy a közbejött áradás miatt legkorábban csak február 4-én tud elindulni Orosháza felé.³⁷ Boczkónak február 5-i jelentése ismert. Ebben a kormánybiztos hivatkozik egy előző levelére, melyben részletes tudósítást tett a kormánynak a Damjanich és Gaál Miklós tábornokok között történt sűrűlódásokról, melyek „közbenvetésem által megszüntettek, és Gaál tábornok hadvezéri hivatalát folytatja, erőszben tehát az ország kormányának intézkedni nem szükséges”.³⁸

Február első napjaiban tovább tartott a Maros zajlása, ami lehetetlenné tette egy roham megindítását, s miután a várból származó kémjelentések szerint az őrség élelmisszerkészlete fogytán volt, „az aradi tanács elhatározta azt kiéheztetéssel kényszeríteni a feladásra”.³⁹ Damjanich hadosztályával természetesen nem vesztegelhetett tétlenül tovább Arad alatt. A Maroson Margitay Gábor és Herr Ádám irányításával sikerült két átjárót elkészíteni, melyekhez a szükséges hajókat január 30-án Lippán és Radnán szedték össze.⁴⁰ Így január 31-én a bánsági hadosztály gyalogsága, majd február 3-án kora reggel a lovasság és a tüzérség is átkelhetett a folyó jobb partjára, február 4-én pedig Damjanich – ígéretéhez híven – megindította zászlóaljait Orosháza felé, háta mögött hagyva egy meg nem kísérelt várostrom keserű tapasztalatait.

Ha meg akarjuk vonni Damjanich aradi tartózkodásának mérlegét és magyarázatot szeretnénk kapni Gaál Miklóssal és Boczkóval történt sűrűlódásának okaira, úgy hisszük, a mérleg egyik serpenyőjébe az OHB által is megfogalmazott óhajokat és kívánalmakat, a másikba ezzel szemben a helyzet adta realitásokat kell helyeznünk. Tény ugyanis, hogy Damjanich Arad alá érkeztekor a vár nem volt a rohamra tökéletesen előkészítve. De ez a hiányosság nem varrható csak Gaál tábornok és Boczkó kormánybiztos nyakába, hiszen láttuk, hogy idejük és elegendő felszerelésük sem volt a feladat végrehajtására. Az aradi ostromseregnek még január 10-e táján is – az OHB elnökének utasítására – Debrecen védelmét kellett szem előtt tartania. Gaál zászlóaljait nem fordíthatta a vár körülzárására – ehhez egyébként sem rendelkezett megfelelő erővel –, ezzel szemben egy esetleges Erdély felől bekövetkezendő osztrák támadás kivédésére kellett felkészülnie. Márpedig Arad bevétele mindaddig csak óhaj maradt, amíg az ehhez szükséges időt, felszerelést és emberanyagot nem biztosították Gaál részére. Az Arad alá érkező Damjanich Kossuth és Gaál Miklós leveleiből túlságosan is pozitív képet alkotott magában a „belőtt” aradi várról. Lelki szemei előtt már tátongó réseket, megmászható várfalakat látott, ezzel szemben a zajló Maros jege által is védett vár látványa fogadta. A tettek embere, az önmön erényeivel és képességeivel tisztában lévő tábornok ezekután nehezen tűrte a tétlenséget. A felfokozott várakozás és a rideg valóság kiáltó ellentéte kitermelte a konfliktus lehetőségét.

Mégis, hogy Damjanichnak Gaál képességei iránt tanusított bizalmatlansága nem volt alapok nélküli, azt bizonyították a bekövetkező események. Boczkó február 5-i, előbb már idézett jelentésében a következőkre hívta fel Kossuth figyelmét:

³⁷ Damjanich János – OHB 1849. február 2-án. OL H. 2. OHB 1849:1514. sz.

³⁸ OL H. 2. OHB 1849:1639. sz.

³⁹ LAKATOS OTTÓ: Arad története. Arad 1891. I. köt. 165 – 167.

⁴⁰ MARGITAY 48 – 49.

„Szükségesnek látom azonban a Tisztelt Kormány részéről is Gaál tábornokot figyelmeztetni, meginteni, s ezeknek (ti. Ó- és Újaradnak biztos védelmét, és az aradi várnak Temesvártól történő elzárását – P. I.) egész erővel, erélyességgel, bátorsággal leendő teljesítését szívére kötni.

Úgy látszik ugyanis, hogy azon hírek, miszerint a szerbek Temesvár felől a császári ott lévő rendes katonasággal Arad felé vonulni készülnek, Gaál tábornokot aggodalomba ejtik, s attól tartok, hogy ő nagyobb ellenséges erő közeledtével az aradi és temesvári várak közötti elzárást és Újaradot is odahagyva idő előtt, minekelőtte az ellenség irányában s ellenében minden lehető erőt a legnagyobb bátorsággal kifejtene, Óaradra visszavonulni fog.”⁴¹

Látnoki sorok. A közeledő osztrák csapatok hírére Gaál február 7-én kardcsapás nélkül feladta Újaradot, s nem az ő hadvezéri képességein múltott, hogy a másnapi óaradi ütközet nem végződött csúfos kudarccal. A Gaált január elején magasztaló s január végén még Damjanichcsal szemben is megvédő Boczkó február 10-én elkese-
redve vetette papírra:

„De nyíltan ki kell mondanom, hogy a most még bővebben nyert tapasztalás s ki-
esmérésnél fogva Gaál Miklós itt nem a maga helyén áll. ... Szükség őt innen eltávo-
lítani minél előbb. Ő kellő bátorsággal, erélyességgel, előre való átlátással, felfogással
nem bír. ... Gaál tábornok gyenge és félnék ember, s gyanússá tette magát, hogy ha-
zánk szent ügye nem igen fekszik szívében.”⁴²

Kornis Károly ennél frappánsabban jellemezte pár nappal korábban Gaált: „ha
Gaálban Damjanich bátorsága lenne a szép esze mellé, akkor mit sem kellene aggód-
nunk”.⁴³

Nos; ez a bátorság hiányzott Gaálból. Február közepén fel is mentették beosztá-
sából s kinevezték a honvéd mérnökparancsnokává. Helyébe először Kiss Pál
ezredest, majd március elején Vécsey Károly gróf honvéd tábornokot nevezték ki.
Vécsey parancsnoksága alatt kezdték meg a vár rendszeres ostromát, amely végül is
1849. július 1-én kapitulált.

⁴¹ OL H. 2. OHB 1849: 1638. sz. Kossuth február 8-án írt Gaálnak. Levelében leszögezte, hogy „visszavo-
nulásról szó sem lehet, s én ezt ismételve komolyan mégtiltom. ... Mint hazafi hazafikötelességeire,
mint kormány elnöke tábornoki tisztére emlékeztetem”. OL H. 2. 1849: 1639. sz. Közl.: KLÖM XIV
361–362.

⁴² OL H. 2. OHB 1849:4262. sz.

⁴³ Kornis Károly – Madarász László 1849. február 5-én. OL H. 95. 4. dob. 2. kútfő. 486 e. t.

István Pelyach

DIE LEHREN EINER VERSÄUMTEN BURGBELAGERUNG (Die Belagerung der Burg Arad im Januar 1849)

Nachdem der Kommandant der Burg Arad, der k.u.k. Generalleutnant Berger das am 3. Oktober 1848 durch Ferdinand V. erlassene königliche Manifest erhalten hatte, hat er der ungarischen Regierung den Gehorsam verweigert und den Einzug der ungarischen Truppen in die Burg verwehrt. Von diesem Zeitpunkt an konnten sich die ungarische Regierung und die Heerführung nichts anderen zum Ziele setzen, als die Burg durch eine Belagerung zu nehmen. Ihre Lage wurde dadurch noch erschwert, daß sie dem Leiter der Belagerung, dem Honvedgeneral Miklós Gaál nur geringe Kräfte zur Wende der Jahre 1848–49 zur Durchführung der Aufgabe zur Verfügung zu stellen vermochte, während Arad aus dem ebenfalls in den Händen der Kaiserlichen befindlichen Temesvár regelmäßig einen Nachschub von Minition und Lebensmitteln bekam.

Es ging aus den Mitte Januar 1849 an den Ausschuß für Landesverteidigung und an den Kommandeur der im Banat stationierten ungarischen Division General Damjanich geschickten Meldungen von General Gaál hervor, daß man die Burg Arad während einer kurzen Zeit nehmen könnte, falls ihm Damjanich schnell mit seiner Division zur Hilfe käme. Vom Vorsitzenden des Ausschusses für Landesverteidigung Kossuth hat Damjanich ebenfalls den Befehl bekommen, bis nach Arad vorzudringen; er mußte dort jedoch mit Überraschung erfahren, daß man die Belagerung nicht entsprechend vorbereitet hatte, außerdem war es wegen der treibenden Eisschollen auf dem Fluß Marosch (Mieresch) unmöglich, die Burg zu stürmen. Die ungenügenden Vorbereitungen muß man trotz der zuversichtigen Meldungen von Gaál als natürlich betrachten, war er ja auf Anweisung von Kossuth bis Mitte Januar 1849 mit der Decukung des neuen Sitzes der Regierung und des ungarischen Landtages Debrecen beschäftigt, und so konnte er seine geringen Kräfte nicht zur Umzingelung der Burg Arad einsetzen. Davon war aber Damjanich nichts bekannt, und sein energisches Durchgreifen hatte die Abdankung von Gaál von seiner Kommandeurstellung zur Folge. Der Regierungskommissar des Komitates Arad Dániel Boczkó hat aber die Abdankung nicht angenommen, er hat sogar Damjanich einen Verweis wegen der Überschreitung seiner Kompetenz erteilt, der die Vorkehrungen des Regierungskommissars seinerseits für unbefugtes Eingreifen erachtet und abgelehnt hatte. Ihr „Duell“ kann für einen typischen Konflikt zwischen der militärischen und politischen Führung von 1848–49 angesehen werden.